

Alle poorten van Lublin

Witold Szablowski

citybooks | lublin

Lublin is niet zomaar een stad, zo benadrukken ze hier graag, het is een poort. De poort waarlangs Oost en West bij elkaar komen, waar oud en nieuw, communisme en turbokapitalisme, zich samenvoegen. Een poort die soms geurt naar anjers, muskaat en de Oriënt, op andere ogenblikken naar knoflook, verse hop en de kalmoes vanop de oevers van de Bystrzyca, of soms ook naar Litouws komijnbrood, Wit-Russisch berkensap en Oekraïense wodka, dan weer naar ajuinkoek, kebab en Pekingeeend.

Langs de ene poort komen we van de mondaine Krakause Voorstad in de ietwat verwaarloosde Oude Stad. Een andere poort brengt ons naar een joods Atlantis dat nagenoeg enkel nog in foto's bestaat (enkele huizen in en rond de Lubartowskastraat niet te na gesproken). We betreden koertjes met Mariabeeldjes, parken, kerken en kloosters (het belangrijkste is dat klooster waar ze nog steeds een stukje van het Heilige Kruis hebben). We betreden gevangenissen, huizen, treinen, bibliotheken, scholen, tuinen en parken. Een concentratiekamp.

Het is onmogelijk ze allemaal te zien, het is onmogelijk ze allemaal te doorlopen. Er zijn zoveel Lublins als er poorten zijn. Er zijn zoveel werelden als er poorten zijn. Zoveel werelden aan gene zijde.

Poort naar Lublin

Warschau is eigenlijk zinloos. Het is een Sodom. Mocht ik in Lublin dezelfde arbeidsvoorwaarden en huisvesting krijgen als hier, dan zou ik deze week nog terugkeren. Triestig vergaat het mijn dromen in Warschau...

Józef Czechowicz in een brief aan Kazimierz Miernowski, 1934

De poort naar Lublin is een busje, het is de populairste manier om hier te geraken.

In Warschau vertrekt er zo eentje aan het Cultuurpaleis. De chauffeur is jong en heeft een hangbuik tot op zijn knieën, daarboven een grijs trainingspak en een namaakbloes met het opschrift ADIBAS. Hij heeft de motor nog maar net gestart of hij begint al in te halen. Langs links, langs rechts, buitenom, aan de binnenkant, getoeter, weer langs rechts. Met drie auto's naast elkaar, in de bocht, bergaf, bergop, over de doorlopende streep én de dubbele streep.

Over de buschauffeurs uit Lublin doen in Warschau legendes de ronde. Dat het killers zijn. Dat je met hen je leven erbij kunt inschieten. Dat er achter het stuur geen grotere mafkezen bestaan. ‘Dat er nog geen tragedies zijn geweest, hebben we enkel te danken aan de bescherming van Onze Lieve Vrouw van de Kathedraal, de Onze Lieve Vrouw die na WO II geweest heeft’, zeggen vrienden van me die nog in de Moeder Gods geloven.

Ik wilde dus niet met de bus gaan, maar die van Lublin zeiden dat het anders niet meetelt. Dat je dat moet meegemaakt hebben, die adrenalinstoot, tot bloedens toe op je nagels bijten. De weg naar het Oosten hoort de weg naar het Oosten te zijn, en niet zomaar wat rondhobbelen met de trein.

Ik zit dus in de derde stoel achter de chauffeur, naast me vijlt een Lublinse schoonheid haar nagels, achter me zit een vader met zijn tienerdochter te kletsen over zijn bezoek aan de orthopedist. Achteraan zijn er vier stoelen naast elkaar waar kerels van mijn leeftijd blikjes bier geopend hebben en babbelen over de bouwwerf waar ze werken. Dat hun chef een zenuwpees is, maar al bij al toch dik oké. En die in zijn grijze trainingspak maar voortrazen, toeteren en inhalen.

Iets soortgelijks heb ik maar één keer meegemaakt, toen ik van Tbilisi op weg was naar Gori, de stad waar Stalin geboren werd en waar nu zijn museum staat, in de vorm van een middeleeuws kasteel. De chauffeur had een vriendin in Tbilisi en stoof ervandoor om nog bij haar terug te geraken voor de nacht. Over een weg vol kuilen uit de goede oude Sovjettijd raasde hij voort als over een Duitse autosnelweg. Alsof hij voortgedreven werd door dromen over de mooie rijweg die hier misschien ooit zou ontstaan. En zijn droom over die prachtige – en veel reëlere – vriendin die thuis op hem zat te wachten. Dat hij zichzelf en ons zou kunnen doden, kwam geheel niet in hem op. ‘Vandaag is vandaag, en morgen kunnen we voor hetzelfde geld allemaal dood zijn’, zeggen de Georgiërs als iemand onder het mom van veel werk of andere verplichtingen zich probeert te onttrekken aan gezamenlijk drinken. In een land waar om de paar jaar een oorlog uitbreekt, schuilt in zulke bewering een diepe waarheid.

Hoe komt het echter dat de inwoners van Lublin zich in een dergelijke filosofie kunnen vinden? Al bijna zeventig jaar is hier geen oorlog meer geweest, en toch heb ik de indruk dat alle passagiers hier in de bus – de schoonheid met de nagelvijl, vader en dochter, de jongens van de bouwwerf – maar al te graag de stelling beamen dat er vandaag leven is en morgen misschien al niet meer.

Gelukkig komt ons busjes heelhuids aan op het busstation; het is nog maar eens gelukt. Mijn medepassagiers kopen in de eerste de beste kiosk een ajunkoek en voelen zich eindelijk thuis. Ik kijk graag toe hoe ze die bussen in- en uitstappen.

Naar Warschau rijden ze als ging het om een boetedoening. De meisjes piekfijn gekleed, ondanks de wintervorst zijn dunne nylonkousen en een minirokje hier de norm. De jongens in modieuze jasjes, met pels omzoomde kappen, allemaal zijn ze op een of andere manier wat meer opgeblazen. Groter van gestalte, knapper, de borstkas vooruit. Maar ook op hun hoede, zoals Indiaanse verkenners dat zijn. Alsof ze naar dat illustere Warschau gaan om te strijden om een MMA-titel of om deel te nemen aan een wedstrijd voor de meest vooruitstekende torso. Ook de meisjes zijn op een of andere manier gespannen. Alsof Warschau een voortdurende levenstest is, een onophoudelijk en moeilijk examen in zelfredzaamheid, ellebogenkracht en schouderbreedte.

Zij die terugkomen, gooien een onzichtbare last van zich af. De dames dragen nu dikkere nylonkousen of ook broeken. Ook de heren zijn relaxter. Pas nu kun je jezelf zijn, lijken ze te zeggen. Pas nu hoeft je niet meer te doen alsof, mag je cellulitis hebben, bier drinken. Lublin is voor hen een toegangspoort naar de authenticiteit. Een plek waar je niets hoeft te veinzen. Je mag een buik hebben, hoeft geen celebrity of hipster te zijn. Je kunt je ongemakkelijke kleren uittrekken en zeggen dat de etiquette de boom inkan. Wellicht is voor hen dat Warschau een Sodom, net zoals dat voor Czechowicz het geval was, een noodzakelijk kwaad dat ze graag zouden willen inruilen voor twee kamers met keuken in de wijk Czechów of zelfs in Świdnik.

Dat relaxte hier in Lublin bevalt me wel. Wellicht voel ik niet aan op welke ogenblikken ze ook hier doen alsof, wanneer ze ook hier hun kleine toneeltjes moeten spelen, hun buik intrekken, haarextensies inbrengen. Voor mij is Lublin een plek waar je op een veel vollere manier jezelf kunt zijn. En waar je ajunkoek kunt eten. De ajunkoek is het Lublinse antwoord op onze cultus van jeugdig-

heid, slankheid, witte tanden, stevige bips en tandzijde. Het is een middelvinger opgestoken naar die enkele afgodsbeelden waarmee onze cultuur en de reclamejongens ons middels publiciteitspanelen overstelpen. Het is alsof je tegen de wereld zegt: ik ben nu thuis, ik mag doen wat ik wil, ik mag zelfs naar ajuin ruiken.

Poort naar het Oosten

Als ze in Lublin met iets willen uitpakken, dan is het wel met het feit dat ze een multiculturele stad zijn. Of beter: ze denken graag van zichzelf dat ze een multiculturele stad zijn. Ze hebben zelfs een speciaal festival waarop je Tsjetsjeense dansen kunt bekijken, Joodse muziek kunt beluisteren en Grieks-katholiek borduurwerk met kruissteek kunt leren.

Al moet gezegd dat de Oekraïners hier in drie vijandige kampen verdeeld zijn, en de zigeuners (van wie er in de stad sowieso maar hooguit dertig zijn) zelfs in enkele tientallen vijandige kampen, de Tsjetsjenen zijn dan weer bang van hun eigen schaduw en Joden zijn er al helemaal niet meer. Maar de inwoners van Lublin adoreren dit festival. Ze gaan van evenement naar evenement, maken foto's, wisselen vervolgens op Facebook opmerkingen uit en zijn een en al lof over de organisatoren.

In feite is het zo dat het multiculturele gelaat van de stad – zoals dat zo vaak het geval is – zich aan het andere uiteinde van al die festivals bevindt. Zou iemand in het Lublin van het interbellum eraan gedacht hebben een festival te houden dat de Joodse cultuur promoot? Ik denk het niet. Dergelijke festivals zijn in de mode gekomen op een ogenblik dat we geen Joden meer hebben en we in plaats daarvan gaan kijken naar in lange mantels gehulde, in het Jiddisch zingende Polen. In Biłgoraj gooiden ze vóór de oorlog nog de ramen van de synagoge in, nu bouwen ze er een Singeriaans Disneyland, met huisjes van nettenmakers, een rabbijnshuis en een replica van de net genoemde synagoge.

Niettemin leer ik uit het erg interessante boek *Lublin in het interbellum* van Marta Denys dat in de jaren twintig excursies door het Joodse stadsdeel een enorme belangstelling genoten onder de Polen. Maar het was één van de weinige momenten waarop de banen van deze twee parallelle werelden elkaar kruisten. Er is iets vreemds met die multiculturaliteit, dat we haar pas beginnen op te merken en te waarderen als ze er al niet meer is.

Thans wordt die Lublinse melting pot van culturen gevormd door de kleine marktplaats bij de Ruskastraat, een plek die door de festivals en de bewonderaars van multiculturaliteit met succes gemeden wordt. Wat je hier allemaal niet hebt! Georgiërs, Armeniërs, Russen, een Boerjaat en een Turk, twee Koerden. Ze verkopen herenslips, pyjama's, beha's, petten, nylonkousen en schoentjes van pseudoleer. Een van hen heeft zelfs riemen ter behandeling van de ruggengraat, gemaakt – zo beweert hij – van hondenhuid. In Turkije vervaardigd, met instructies in het Russisch, multiculti ten voeten uit. Als we hier nu eens een podium voor hen plaatsten en elk van hen vroegen te zingen, te dansen of op zijn minst iets te zeggen over de eigen cultuur; hoe ze feestdagen vieren, wat er gebeurt bij de geboorte van een kind, en hoe ze hun overledenen bewenen – dat zou nog eens een festival zijn!

In het andere deel van de markt verkopen dorpsvrouwtjes hun kippen, eieren, knoflook, rode bieten en aardappelen – dat is al evenzeer een volkomen andere cultuur, een cultuur overigens die langzamerhand, onopgemerkt, aan het uitsterven is, die van de keuterboeren. Het Poolse platteland verandert op dit ogenblik het sterkst sinds de tijd van de uitvinding van het drieslagstelsel en mijn dochter zal de verhalen over boeren die op de markt eieren verkopen aanhoren zoals ik de verhalen van mijn grootmoeder over rondtrekkende zigeunkampen aanhoorde. Wellicht zullen we binnenkort festivals organiseren die in hun teken staan.

Geen enkele grens scheidt deze vrouwtjes en handelaars uit de voormalige Sovjet-Unie, er is geen lijn afgebakend, maar je ziet wel dat ze met de wereld van multiculti niets van doen hebben. Ze bestaan parallel, ze kruisen elkaar niet. Ieder leeft en verkoopt voor eigen rekening en nadien pakken ze hun boeltje en keren ze terug naar hun eigen mensen.

Die van de wereld van de dorpsvrouwtjes gaan richting bushalte zodra ze hun laatste kip verkocht hebben en nemen plaats in het eerste het beste busje dat in de richting van Nałęczów, Kazimierz, Kraśnik of Włodawa rijdt.

Die van de multiculti trekken naar het station en nemen plaats in iets dat richting Luck, Kiev, Lviv of Stryj gaat. Soms nog verder. Ze pakken hun verse tomaten, ajuinen, bieslook, waspoeders, afwasmiddelen, vlees, worst en nootjes. Alles wat in hun eigen land ontbreekt, duurder of van slechtere kwaliteit is, wordt verborgen in nissen, tussen de zetels of boven het hoofd. Vervolgens spuwt zo'n autobus een grote wolk zwarte rook de hemel in en onze gasten reizen af naar een wereld waarvan wij, ondanks het jaarlijkse festival, geen flauw benul hebben, gesteld dat we dat überhaupt zouden willen.

Poort naar het Verre Oosten

De huidige multiculturaliteit van Lublin schuilt in geheel onverwachte uithoeken. Eén zulke plek kwam ik tegen toen ik naar de Kraśnick-astraat ging, om op de klantendienst van het openbaar vervoer een abonnement af te halen. Voor mij in de rij stonden vijftien jongens uit Saoedi-Arabië. Ze probeerden een formulier in te vullen waarmee ze een buskaart konden verkrijgen. De mevrouw in het loket schudde het hoofd bij het zien van de foto's in hun paspoorten: ze zagen eruit als sjeiks, met hun witte shemaghsjaals en hun met zwarte snoertjes omgorde hoofden.

‘Ik weet niet wat er gaat gebeuren als u een controleur tegenkomt,’ zei de loketdame bezorgd tot een van de studenten. ‘Hij zal uw paspoort willen zien, maar in deze doek lijkt u nergens op.’

De jongens uit Arabië werden niet afgeschrikt door het vooruitzicht een controleur te ontmoeten. Misschien omdat de loketdame in het Pools sprak en ze geen woord van deze taal begrepen. Zelfs in het Engels trokken ze zich niet uit de slag. De loketdame gebaarde uiteindelijk met haar hand, nam de aanvraagformulieren in ontvangst en vroeg hen over een week terug te komen. En ze had gelijk. Als zij al niet met hen kon communiceren, hoe zou een controleur daar dan toe in staat zijn?

Poort naar de Shoah

Ooit ging men de multiculturaliteit in Lublin zoeken in de Ruskastraat. De Joodse stad lag hier toen uitgestrekt. Immense droefenis gaat uit van de bakstenen waterbron die tegen het busstation gekleefd staat; het is de laatste waterbron die nog overblijft van de Joodse stad.

Ik bekijk die asgrijze constructie en de auto van Taxi Hallo die ertegenaan schurkt, en ik denk bij mezelf: Majdanek, de Holocaust, de dood. Ik herinner me ook dat de bron opgedroogd is – dat is me verteld door mensen die het zelf hebben nagekeken. Er zit niet één waterdruppel in. Je kunt moeilijk een duidelijker symbool of een prominentere getuige te vinden van de wijk die Lublin verloren heeft en waarvan de bewoners nooit meer zullen terugkeren.

Ik bekijk de taxichauffeurs die zichzelf volgieten met thee uit thermoskannen; Oekraïense handelaars die een plek zoeken om een plasje te doen; een meisje met rosse haren dat haar schoen bindt op een bankje naast de bron; een kerel die in zijn tanden peutert. Iets in mij, een nieuwe en tot dusver onbekende stem, zegt me: ze hebben het recht niet om hier te zijn. Hun – en eigenlijk ook onze – aanwezigheid hier op deze plek, waar ze niet eens zo lang geleden nog challe- en sholentbroden bakten, waar ze knoflook en boekweitbroodjes verkochten, hun tsadiek om raad kwamen vragen (een tsadiek van wie ze zeiden dat hij aan levitatie deed), een plaats waar ze handel kwamen drijven, elkaar beminden, foto's maakten, in de synagoge kwamen bidden. Ze kochten hier voor een groschen een emmer water (twee groschen in geval van thuislevering), roddelden, huwden hun zonen en dochters uit, leenden geld en gaven het geleende geld weer terug. Iets zegt me dat onze aanwezigheid hier niet gepast is, niet betaamt, dat het iets pijnlijks heeft. Geeuwen, thee drinken uit een thermoskan, je schoen binden, in je tanden peuteren, dat alles getuigt – in het aangezicht van de Endlösung – van laaghartigheid.

Maar even later grijp ik me naar hoofd en begrijp ik al niet meer dat zoiets überhaupt in me kon opkomen. Waar moeten zij, moeten wij dan naartoe? Waar moeten wij drinken, onze schoen knopen, op de bus wachten? Waarheen moet ik, afkomstig uit een stadje dat vóór de oorlog net zozeer een charmante Joodse sjtetl was, met zijn tsadiek, sholent en waterbron? Waar moeten ze met hun bussen naartoe, hun taxi's, hun markt met boeketten en kransen, goedkope sigaretten vanachter de oostgrens?

We zijn hier achtergebleven met onze geesten, onze dibboeks. We hebben geleerd met hen te leven. En wellicht is dat de meest aangewezen manier.

Naderhand herinner ik me dat ergens onder mijn voeten de Czechówka stroomt. Het is dankzij die rivier dat hier ooit op de Donderdagheuvel de kiem is gelegd voor wat later Lublin zou worden. Nadien zijn er langs de oever molens, vijvers en huizen ontstaan. De Joden kwamen er hun witgoed wassen, ze bouwden hun huizen langs en dwars op de Czechówka. Vandaag heeft de rivier niemand meer nodig en stroomt hij in een betonnen pijp onder het asfalt. Maar hij is er, hij heeft het gehaald. Hij zet zich in beweging, zoals hij zich eertijds in beweging zette, vanuit zijn bron in de buurt van het dorpje Motycz. Ergens in de wijk Tatara mondt hij uit in de Bystrzyca. Hij is.

De dingen veranderen, maar zijn in zekere zin nog steeds dezelfde.

En die gedachte aan de Czechówka stelt me gerust.

Poort naar Constantinopel

Van de door beton stromende Czechówka is het slechts één stap naar de burcht van Lublin. Je moet oversteken aan de verkeerslichten, de door renaissancestijl geïnspireerde herenhuizen voorbij en dan nog eventjes omhoog.

‘Een beter lot alsook een gezonde en solide vooruitgang in de beschaving’, die wens krijgen wij, nazaten, van de eerste conservatoren van de fresco's in de Heilige Drievuldigheidskapel. De brief die ze ons in 1917 geschreven hebben, is ingemetseld in een nis in één van de kapelbogen.

Welnu, hun wensen zijn ten volle uitgekomen. Ik bezoek de kapel op een januarinamiddag, in de aanwezigheid van een gezinnetje dat bijzonder sterk getroffen is door de vooruitgang van de beschaving. De vader heeft een digitaal apparaat van goede kwaliteit (met spiegelreflex), de dochter, oud genoeg om in het lager middelbaar te zitten, heeft een toestel van slechtere kwaliteit (volautomatisch, door een aapje bedienbaar), het zoontje tenslotte – zo op het zicht in het eerste leerjaar – heeft een mobiele telefoon met videofunctie. Vanop de wanden kijken enkele tientallen Christussen op ons neer, en ook een zopas tot leven gewekte Lazarus. Er is koning Jagiello, die door de Heilige Nicolaas wordt voorgesteld aan één van de tientallen Madonna's.

Het zijn hier geen Madonna's zoals in dorpskerken, maar dominante Hodegetria's 'die ter verlossing leiden', met het Kind op de linkerarm en de rechterhand die aangeeft dat het Kind de Heiland is.

Het bijzondere karakter van deze plek doet me alleen maar denken aan de Chorakerk in Istanbul, een zestiende-eeuws Byzantijns wonder waar onder een kalklaag duizend jaar oude fresco's bewaard zijn gebleven. De Turkse sultan Mehmed de Veroveraar, die in 1453 een bres sloeg in de stadsmuur en Byzantium veroverde, was geen botte beul en verbood de vernietiging van christelijke kerken. Hij wilde ze liever omvormen tot moskeeën, zoals dat gebeurde met de beroemde Hagia Sofia uit de zesde eeuw (meer dan duizend jaar lang het grootste gebouw ter wereld) en ook de Chorakerk. Zodoende kunnen we daar nu de Pantocrator en de Moeder Gods in al hun praal aanschouwen. Net als in Lublin, waar niet de Turken, maar de Russische veroveraars de kalk tegen de muren lieten spatten.

Meester Andrej en zijn leerlingen – een door en door Russisch drietal – maakten in opdracht van koning Jagiello iets absoluut ongewoons en adembenemends, al faalden ze wel bij het tekenen van, jawel, dolfinen. De dieren zijn te bewonderen in een doopsceïne met Christus in de Jordaan, links van de ingang. Je moet je echter al serieus het hoofd breken om er geen kruising van een hond

met de duivel in te zien. Meester Andrej valt echter moeilijk iets te verwijten. De Byzantijnse kunst was het verlengstuk van de Romeinse en de Griekse. Daar gold de dolfin als het symbool van het water, zodoende wilde de meester de gedoopte Christus ook hier van zo'n symbool voorzien.

De Grieken en de Romeinen zagen dag in dag uit dolfinen. Hoe kon hij echter, getogen in het ijskoude Rusland, weten hoe zo'n schepsel eruit ziet?

Helaas weet het gezinnetje met de fototoestellen dat maar al te goed. 'En dat zou een dolfin moeten voorstellen, ha ha ha!!!'. De vader neemt met zijn spiegelreflex de kruising van hond en duivel in het vizier. Achter hem doet zijn dochtertje hetzelfde. De zoon maakt een film.

Nadien gaan ze het museum van de kapel binnen en fotograferen ze de baksteen waarin een of andere Lubliner hond in de zestiende eeuw de afdruk van zijn poot heeft achtergelaten, en ook nog enkele dukaten en spijkers die tijdens herstelwerken zijn blootgelegd, en ze zijn al klaar om voort te lopen. Klaar om hun volgende ontmoetingen met de door onze voorouders nagelaten wonderen om te zetten in fotografische brij.

Hebben ze hier iets beleefd? Hebben ze schoonheid, kleuren, subtiliteiten opgemerkt? Voelden ze zich beter? Zijn ze wijzer geworden? Is hun nieuwsgierigheid gewekt?

Nee. Maar ze hebben wel de nodige foto's gemaakt. Die ze op Facebook zullen zetten en dan het aantal 'Likes' tellen. Technologische holbewoners. Barbaren in de tuin van Pantocrator.

In een dergelijke stemming ga ik de kapel buiten. Istanboel komt mij achterna. Ik heb er ooit gewoond, ik ken de straten van buiten, maar het is nu toch al enkele jaren sinds mijn laatste verblijf, dus ik dacht dat mijn gehechtheid aan de stad vervlogen was. Maar kijk, geheel onverwacht, na het bekijken van de burchtkapel, heimwee naar Istanboel. De melancholie die ze opwekt, door de

Turken hüziin genoemd, treft me nu met vierdubbele kracht. Aan de voet van de Lubliner burcht zet ik me neer in een van de cafés die wafels en Turkse koffie serveren en begin zuiver literaire parallellen te bedenken tussen Lublin, de Europese poort naar het Oosten, en Istanboel, de Turkse poort naar het Westen.

Zo hebben de inwoners van Lublin er voortdurend behoefte aan dat iemand hen bevestigt in de overtuiging dat hun stad mooi is. Ze lijken het zelf wel te weten, maar als punt bij paaltje komt weten ze het toch niet meer. Ze zoeken voortdurend bevestiging.

'Heb je je goed geamuseerd? Heeft het je gesmaakt? Is de Oude Stad leuk?', blijven ze maar vragen. En dat is geen vorm van hoffelijkheid. Ze willen het echt horen.

Zbigniew Herbert beweerde dat enkel Polen en Duitsers zulke neigingen hebben. Hij vergiste zich. De Turken hebben iets soortgelijks. Ze schijnen wel te weten hoe prachtig Istanboel is. Maar ze blijven de mensen maar pijnigen met hun drang naar bevestiging. De inwoners van Praag, Parijs en London van hun kant onthalen alle mogelijke complimenten aan het adres van hun stad op een schouderophalen. Ze kennen zelf de waarde van hun stad.

Ook de sporen van multiculturaliteit zijn soortgelijk in Lublin en Istanbul. Net als de sporen van hun vroegere grootsheid. Zo ook hun dichters en hun tragische lotgevallen. Het gevoel in een stad te zijn die zo meteen haar vijf minuten roem zal kennen. Een stad die zich opmaakt voor de grote sprong.

Poort naar het hiernamaals

*En nu ben je dood
in je mechanisme bewegen nog radertjes maar niet de juiste*

*door het defect van een klein veertje
ben jij prachtige meteor neergestort
op een volkomen andere planeet*
Józef Czechowicz, 'Metamorfosen'

Als ik denk aan de tragische lotgevallen van dichters, of het er nu uit Istanboel of Lublin zijn, komt uitgerekend hij het eerst in me op. De meteor genaamd Józef Czechowicz voleindde zijn lot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Niet één veertje ging stuk, wel kwam er een Duitse bom neer op het huis waar hij wachtte op zijn beurt bij de kapper.

Ik lees Tomasz Pietrasiewicz' boek *Het bombardement van Lublin op 9 mei 1939. De dood van Józef Czechowicz* en weet met mijn verbazing geen blijf. Czechowicz had zijn eigen einde voorzien. Jarenlang voorvoelde hij de dood, alsof die heel zijn leven achter hem aan doolde, als een hond die met stamp noch steen te verjagen valt. Er zijn mensen – ik heb er zo zelf enkelen gekend – die heel hun leven achternagezeten worden door zo'n hond. Czechowicz was één van hen, aangezien heel de bundel *Ballade van de overkant* een poging is om vertrouwd te geraken met de Man met de Zeis. In handboeken voor laatstejaarscholieren schrijven ze dat de dichter erdoor geobsedeerd was. Of sla er Czesław Miłosz op na, die eraan herinnert dat Czechowicz' vrienden al vele jaren vóór de oorlog gesprekken met hem over de dood uit de weg gingen.

'Op een ochtend vertelde ik Czechowicz mijn droom,' herinnert Miłosz zich in het tijdschrift *Cultuur*.

Ik zag een huis met één muur van glas, een Mongool zat achter die muur viool te spelen, en dat was hij, Czechowicz, maar de klank drong niet tot mij door. Ik verzweg dat dit huis in mijn droom Huis der Doden heette en dat het gelaat van de spelende Mongool al tekenen van verval vertoonde. Mijn terughoudendheid vloeide voort uit het feit dat ik zijn obsessie voor een spoedige dood kende.

Een andere vriend, Konrad Bielski, herinnert zich hoe hij met Czechowicz naar het orthodoxe kerkhof in Lublin ging, destijds een van de geliefde wandelstekken van de Lublinse bohème.

Het kerkhof was verwaarloosd en werd overwoekerd door verwilderde struiken, er ging een mysterieuze bekoring van uit. Op een heuveltje stond het vroegere lijkenhuis. Een half ingevallen gebouw dat doet denken aan de door mensen verlaten orthodoxe kerkjes zoals die beschreven zijn door Gogol, volledig in de ban van boze geesten en volkomen in de greep van het groen. Enkele vrienden grappen wat en dissen bloedstollende verhalen op, tot Czechowicz op een gegeven ogenblik bleek wordt; hij staat op het punt flauw te vallen. Ze moeten hem onder de armen nemen en van het kerkhof wegbrengen.

Bielski beweert dat Czechowicz in 1939 begraven werd precies op de plek waar ze destijds dat gesprek hadden. De intentie is duidelijk: de dichter heeft in een ongewone, profetische roes zijn eigen dood gezien, hij heeft zijn eigen begraafplaats gezien.

Onder Kaukasische bergvolkeren leeft het geloof – overgenomen uit het jodendom, uit de zogenaamde Kleine Midrassen – dat elke mens vlak voor zijn geboorte door een engel wordt meegenomen op een tocht door zijn leven. Hij laat hem zien waar hij geboren zal worden, hoe en met wie hij zal leven en waar hij zal sterven. Op het eind betast de engel het kindje dat zo meteen geboren zal worden, op een klein puntje tussen neus en bovenlip. Na deze aanraking vergeet de ziel heel de voorbije tocht en op het gelaat blijft slechts een afdruk, die ze de 'engelenstempel' noemen.

In de Kaukasus gelooft men dat een deel van de mensen – ondanks alle moeite die de engelen zich getroosten – zich fragmenten van deze aardse tocht herinnert. En ook hun dood. Dat komt voor als de engel niet nauwkeurig genoeg is of als het kind te veel beweegt. Het is goed als ze alles onthouden hebben, dan hoeven ze niets te vrezen. Erger is het als ze enkel fragmenten onthouden hebben. Die fragmenten komen hen op verschillende ogenblikken in hun leven voor ogen te staan en brengen ontzetting teweeg. Misschien is Czechowicz zoiets overkomen op het orthodoxe kerkhof?

Zijn dood in 1939 was de dichter ook voorspeld door de beroemde waarzegster Pari-Banu, die in de lente van dat jaar enkele dagen in Lublin vertoefde. Czechowicz had hierover aan zijn vrienden verteld.

In de eerste dagen van de oorlog komt Czechowicz vanuit Warschau naar Lublin. Er is een Duitse luchtaanval aan de gang en zijn vrienden raden hem aan zich met hen te verschuilen in de kerk. Czechowicz laat hen gaan. Hij vindt dat zijn baard in de loop van die enkele dagen stappen vanuit Warschau vreselijk gegroeid is, hij wil zich laten scheren.

Heeft het voorgevoel van de dood, dat de dichter heel zijn leven vergezelde, hem net op deze, allerbelangrijkste dag in de steek gelaten? Of misschien was het net omgekeerd? Misschien voelde hij die hond weer, sterk als nooit te voren, en besloot hij hem het hoofd te bieden? Ook al was hij vroeger het meest van al zijn vrienden bevreesd voor bommen: zodra er vliegtuigen opdoken, lag hij al in de greppel – herinnert één van hen zich.

Nochtans, '[t]oen de bom door het plafond sloeg en de kapperszaak binnenviel, wierp iedereen zich instinctmatig in de richting van de muur. Enkel Czechowicz sprong naar de bom toe, als werd hij gedreven door een ongewone reflex,' zo schrijft Waław Gralski, die die dag bij Czechowicz was.

'Józef wierp zich recht op de bom, alsof hij door een magneet werd aangetrokken,' voegt een andere vriend, Stanisław Piętak, eraan toe.

*ik een vrouw slapend tussen de boterbloemen
een kind in een toorts van levensdrift
een man in het koorgestoelte door een bom getroffen
en een opgehangen brandstichter
ik een zwart kruisje in necrologieën*

schreef Czechowicz in het gedicht 'Weemoed'. Velen zijn van mening dat het profetisch was, maar als je er nuchter over nadenkt, dan gaf het begin van de twintigste eeuw heel wat andere redenen om zich een door een bom getroffen mens voor te stellen. Toeval? Of was het dan toch die engel die zijn vinger niet nauwkeurig genoeg tussen neus en bovenlip had gelegd in de buik van moeder Czechowicz?

Poort van de terugkeer

Ik ga enkele keren kijken naar de sterfplek van Czechowicz. Bij het laatste bezoek heb ik een angina, opgedaan tijdens het afschuimen van al deze poorten en uithoeken, en ik word stilaan boos op mezelf. Ik heb mijn schoenen nat gemaakt, nadien heb ik in de tocht gezeten en nu voelt het alsof ik een scheermesje door mijn keel krijg telkens als ik speeksel doorslik.

'Denken in metaforen is een gemene valkuil,' zeg ik tegen mezelf. Je zoekt metafysica daar waar een metser gewoon met specie een paar bakstenen aan elkaar heeft geplakt, nadien heeft een andere vakman de scharnieren bevestigd, hebben ze er nog een metalen constructie op geplaatst, en het ding staat er. 's Nachts gaat het dicht, overdag weer open, veel filosoferen is er niet aan. Metaforen zijn larie en bedrog, net zoals heel de literatuur larie en bedrog is. Je moet er in een verre boog omheen, en bovendien je hals met een sjaaftje bedekken, thee met honing drinken en veel zweten.

Ik stap de apotheek op de hoek van de Hempel- en Okopowastraat binnen, om antibiotica en stopwas te kopen, terwijl de hier samentroepende duiven van de ene poot op de andere springen. De vorst is hen aan te zien; ze staan op de ene poot, terwijl ze de andere tegen hun pluimen verwarmen. Allemaal doen ze hetzelfde, alsof ze het zo overeengekomen zijn. Vervolgens komt de opgewarmde poot op de koude Baumkassie te staan, terwijl de poot die op de kassie stond, onder de veren gaat. Het leven zoals het is. Er is hier geen poëzie noch metaforen. Naakt in de koude zou ik net hetzelfde doen.

Met de medicijnen en de stopwas keer ik terug naar mijn appartement. Ik geraak amper op de derde verdieping. Een oudere, eenzame dame die de katten in mijn gang voedert, heeft intussen de zin van het leven gevonden. De zin van het leven woont een verdieping hoger, is alcoholicus en zet soms luide muziek op, beukt soms kwaad op haar deur en valt soms met een sigaret in slaap en kan ons zo allemaal in rook doen opgaan. Op zulke ogenblikken belt de oudere dame naar haar dochter, naar de politie, en gaat dan in kamerjas in het midden van de doorgang staan en deelt met iedereen haar ongeluk. Die van boven leunt af en toe naar buiten en scheldt haar uit voor vuile hoer, dus beiden hebben ze iemand om voor te leven. Dat is beter dan het voederen van katten, ook al vergeet de buurvrouw ook de dieren niet en zet ze dagelijks een in melk gedept tarwebroodje buiten.

Dat is het leven, en niet een of andere literaire fantasmagorie.

De poort naar mijn huis is gewoonweg een poort. De deur van het appartement is gewoonweg een deur. De sleutel is een sleutel. Een angina is een scheermesje in de keel, een warme deken en Fervex. Lublin is een stad op de oever van de Bystrzyca. Er zijn geen Czechowiczen en Singers, er is geen waarzegster met de naam Pari-Banu, er is geen Istanboel, er zijn geen Joden, Armeniërs, Koerden, keuterboeren, fresco's, kerken of synagogen.

Ik ben. En er is mijn Lublinse ijlkoorts. Getroost door die gedachte drink ik de Fervex op en slaap rustig in.

Vertaald uit het Pools door Kris Van Heuckelom

Witold Szablowski (Polen, 1980) is journalist en schrijver. Hij studeerde journalistiek en Politieke Wetenschappen aan de Universiteit van Warschau en studeerde ook enige tijd in Istanbuł. Hij liep stage bij CNN Turkije en werd in die tijd verliefd op het land. Het resulteerde in een reeks reportages, waarvan een aantal terecht kwam in zijn veelgeprezen bundel *Zabójca z miasta moreli* ('Moordenaar uit de Abrikozenstad'). Voor dit boek ontving Szablowski een aantal prijzen en onderscheidingen, waaronder de Melchior Wańkiewicz Award 2008. In 2010 werd zijn reportage *Dziś przyłyną tu dwa trupy* ('Vandaag spoelen twee lichamen aan') bekroond met de Prijs voor Journalistiek van het Europees Parlement. Op dit moment werkt hij vanuit Warschau aan een nieuw project waarvoor hij zich stort in de absurde wereld van de Volksrepubliek Polen..

Kris Van Heuckelom (1976) is sinds 2006 als docent Poolse taal- en letterkunde verbonden aan de Katholieke Universiteit Leuven. Voordien was hij als onderzoeker werkzaam aan o.a. de Universiteit van Warschau, de Jagiellonenuniversiteit in Krakau en de University of Chicago. Als vertaler werkte hij de voorbije jaren mee aan verschillende bloemlezingen van Poolse poëzie in Nederlandse vertaling. Zijn meest recente boek is *(Un)masking Bruno Schulz. New Combinations, Further Fragmentations, Ultimate Reintegrations* (Rodopi 2009, in coredactie met Dieter De Bruyn). Op dit ogenblik werkt hij aan een boek over de beeldvorming rond Centraal- en Oost-Europese migranten in de Europese cinema sinds 1989 en een bloemlezing uit het werk van Adam Zagajewski (samen met René Smeets). <http://millennium.arts.kuleuven.be>